

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ԿՐԱԿՑԻ

1. — Տասնընչորորդ դարու առաջին քառորդին, Ներսէս Կրակցին, երուսա-

ԿՐԱԿՑԻԻՆ ԸՆԴՈՐԻ-
ՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ղեմի մեր Հրեշտակապետաց Վանքին մէջ բն-
գործնական է երկու ձե-
ռագիրներ, մին պարզ
ձառքնի մը, 1331'ին, և միւսն դարձեալ
ձառքնի և Տոմարակի ձագ. 1335'ին, ա-
ռաջինը Վարդան Արեւելի պատրիարքին
օրով, երկրորդը՝ անոր յաջորդ՝ Սեփան-
նէս ձօսին պատրիարքի ժամանակ. իսկ
երրորդ ձեռագիր մը, ձառքն խորագրով,
ընդօրինակած է, 1334'ին, մեր Ս. Ստե-
փանոս վանքին մէջ: Առաջին և երրորդ
ձեռագիրները կը գտնուին մեր Մատենա-
դարանը (Թ. 282 և 1863), երկրորդը կը մը-
նայ Վենետիկի Միսիթարեանց Մատենադա-
րանը (Նոր Թ. 222):

Այս ձեռագրաց յիշատակարաններէն
քաղելով՝ Սիոնի ընթերցողներուն պիտի
ներկայացնեմ Կրակցին, որ Մայրափանքիս
մէջ անընդհատ գրչագրող մը եղած է, նաեւ
անձնուէր մը՝ իր եկեղեցւոյն և հայ դա-
ւանութեան: Իր յիշատակարանները կը
պարունակեն պատմական բազմաթիւ դէպ-
քեր. բայց մենք Կրակցին ճանչցնելու հա-
մար, մէկ երկու գլխաւոր եղելութիւննե-
րը միայն պիտի պարզենք:

2. — Այս ձեռագիրներուն ընդօրինա-
կութիւնը տեւած է զրեթէ չորս կամ հինգ
տարին: Կրակցին իր յի-
շատակարաններուն մէջ,
կը գտնուի թէ շարու-
նակ ենթարկուած է ջեր-

ԿՐԱԿՑԻՆ

ԳԱՆԳԱՆԵՐԸ

մի կամ «գող»ի, և ստամոքսացաւի, հան-
գիստ չունի երբեք. քիչ մ'ալ շուարձա-
բանելով՝ դժգոհութիւն կը յայտնէ լուե-
րէն և ճանձերէն: 1331'ի ձառքնիսն շատ
էջերուն տակ գրած է, «Ով եղբայր, կրակն
ի վերաս կայ, խոշորութեանս մի՛ մեղադրեմ
և միսիրարութիւն իսկ ի ուսեմ չկայ, բայց
յիստուծոյ միայն. . .»: 1334'ի յիշատակա-
րանաց մէջ կը գրէ թէ իր աշայ լոյսը պակ-
սած է. «Չի ի վշայից ժամս գրեցի որ և ա-
յուկս պակասեց ի լոյսի. ստամոքսացաւ յա-
մեն ժամս. չունի միսիրարութիւն ո՛չ յեղբարեւ
և ո՛չ յընկերոջս»: Իր ընդօրինակութեանց
դժուարութեան կ'անդրադառնայ 1331'ի
յիշատակարանին մէջ և կը գրէ. «Ով եղ-
բայր ի քրթիս գիցն ո՛չ եպիսկոպոսն ազնեց
և ոչ այլ մարդ. . . շատ լուսանց էի քո-
ղեց, շուր անգամ և ոչ սակաւ մի միսիրա-

րամբ յեղբարեւ և կամ յայրոջ»: Նոյն ձե-
ռագրին բազմաթիւ լուսանցքներուն տակ
կը յիշեցնէ թէ իր սկզբնագիրը, որ չնոր-
հուած է ջանկրեցի փակակալ Ներսէս վրդ.ի
կողմէն, երեքիջեան է և երկաթագիր. և
«իզգած» նա կարճ ի կարճոյ. և առանց
կետագրութեան. ուրիշ տեղ մ'ալ, 1335'ի
յիշատակարանին մէջ, կ'ըսէ թէ մեծ Տո-
նամակին մէջ գրած ճառերն ամբողջ բն-
գործնական է, ու կ'աւելցնէ սկզբնագրի
մասին. «Ով եղբայր, ի մեծ Տաւմաթանն
այսպիսի կայր այս ձառեմ, որ չգայրակոխ
յիս. քե ինկն և կարճ գրեց:

3. — Ներսէս արեղայ իր երկու յի-
շատակարաններուն մէջ ալ Կրակցի կ'ան-
ուանէ ինքզինքն, իսկ
ԿՐԱԿՑԻՆ 1334'ի ձառքնի մէջ Կր-
ՇԱՅՐԵՆԹԸ ակցի, ա՛ւր է Կրակց. բայց
1335'ի յիշատակարանին

ան կը մեծարանէ թէ Կրակց՝ իր ծննդա-
վայր լինուած էր Ուռնայի և այլ քաղա-
քաց հետ Քրիստոսի ժամանակ: Բնա-
տառութիւն ասոր, ճառէ մը վերջ գրած
է հետեւեալ կտորը, . . . Ասէ Յիսուս.
յորմէ՞ զաւստե կէ, կամ յորմէ՞ ժողովրդեմ:
Եւ նոյնս տակն ի Հայաց մեծայ ի Կրակցի.
այսասաւորք քաղաւորին Արարու. . . Ըստ
մենայն հաւանութեան, Կրակց լինուած էր
Իսաւրիա գաւառին Սիրինոս կամ Տրայա-
նուպոլիս թեմին մէջ, Միջերկրականի եզեր-
քը և Կիպրոսի գիմաց: Կար նաեւ ուրիշ Կրակց
կամ Կրակցի առուն քաղաք մը, յայնկոյս
Տաւրոսի, որով կ'ունենանք երկու Կրակ-
ցներ, մեծ և փոքր, մին աւան իսկ միւսը
քաղաք: Բացի մեր այս Ներսէսէն, Կրակցի
մականուամբ կան նշանաւոր Կրակցի վար-
դապետներ, որ ծանօթ են մեր պատմու-
թեան և զընդգրկութեան մէջ: Ներսէս՝
1335'ի յիշատակարանին մէջ կը յիշէ իր
ծննդավայրին Ս. Սիոն և Ս. Քառասուն
վկայից եկեղեցիները ու կը մաղթէ որ իր
ձեռաց գիրը հո՛ն մնայ, ու կը յիշատակէ
իր ծնողաց, և բոլոր պարագայից անուն-
ները, և մաղթանքներ կ'ընէ Կրակցի ժո-
ղովուրդին համար, յետոյ՝ կը յիշէ երու-
սաղեմի իր միաբանակիցները: Եւ մեծ Կրակցի
կամ Կրակցայի մէջ ալ ծագեալ է Հայ դադ-
թականութիւն մը՝ իր վանքերով և դա-
ռաստաններով: Երկու Կրակցներու վերաբեր-
մամբ լրակատար ծանօթութեան համար,
փափաքողք կրնան գրմել Հ. Սիւրանի Սիս-
ուանին (էջ 317-320, և 547): Կրակցին՝
իր 1335'ի յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ թէ
ինքը «Հովնեմեց և Կառափաւսեմ» ցե-
ղէն է, և ինչպէս յիշեցինք վերը, դուար-
թարանութեամբ «աշու և աղուաշ» խօս-
քեր կ'ընէ, և զիսել կուտայ թէ ինքը
Կրակցի ռազմաւորն է, թէ Կրակցիները կ'ըլ-
լան սակաւախել, և կը գնէ հետեւեալ ման-

բազմապիսի կրակներու վրայ. «Ո՛վ կը-
բարձր, յարժան նախապիսի սխալի, նա զոյս ուղ-
ղեցիք սիրով. և մի՛ նպերկույ. զի բոլորս
կրակից են. Զի վարդապետ մի յորից զաշա-
կերեն, քեզնա՛ գրաւս գնի. ևս զնաց զնեց՝
ու կերաւ զանանկն ու զկեղուն և զբոլորն.
ու երեւ զգանգն ստեղծն ելիւր, ևս (վար-
դապետն) նարցաւ. քեզնա՛ և անանկն, ևս
սասց, քեզ անանկ չունիւր, խոշ կը. ո՛ւր է
չկուն, չկուն չունիւր՝ չկուն կը. ո՛ւր է ք-
ղուն, ի կրակայն կը արծեղ, ըզուղ չունիւր»:

4. — Կրակցին 1331-ին, երբ Ս. Հրեշ-
տակապետ վանքին մէջ, կ'ընդօրինակէր

ԿՐԱԿՑԻՆ

ԵԳԻՍՏՈՍ ԿԵ ՏԱՐՈՒԻ ԲԱՐՈՆՈՍ, զինուորները

վանքի վայրէջք կը փնտռեն
եղիպատուն վախած Հայոց Առաջնորդը (ու-
րան Մուղաթաւմ կ'ըսէին) և անոր բնկերա-
ցող վարդապետները, կը բռնեն մեր կրակցին,
ուրիշ միարարները և միակեցեցները և կը
հաւաքուին Ս. Յակոբայ հրապարակը՝ Ներ-
սէս արեղան կը նմանցնեն փախտական
Առաջնորդին, երեց մը և քանի մը միա-
կեցեցներ ալ՝ Առաջնորդին հետ փախչող
վարդապետաց, և զանոնք բռնութեամբ կը
տանին եղիպատոս։ Սրբան Պատրիարքը
Վարդան Արեւելին ու Ս. Հրեշտակապե-
տի Տեառնը՝ Մերաինցի Աբրահամ վրդ-
աճապարանքով էր մեկնին եղիպատոս, ու
հաջորդ զահեկան գլխահարկ վճարելով՝ կ'ա-
յտեն գերեւանները ու շատ աղաչելով կը
բերեն երուսաղէմ։ Կրակցին այս գեղքը
պատմելէ վերջ, Ջերմադին մաշթանքներ
կ'ընէ վարդան Պատրիարքի համար։ Յի-
շտակապարին գլխուն պատահած այս գեղ-
քը, թէ և մասնաւոր եղիպատուն մը կը նը-
կատուի, բայց այն ի յայտ կը բերէ քրիս-
տոնէից աշխարհափի վիճակը, որուն են-
թարկելու էին, յարմարեալ թուրք մէմ-
լուքներէն՝ Էլ-Աշրաֆ Խայր և Էն-Նասր
Մուհամմէտ իշխանութեան կը հասնէին.
վերջինս մանաւանդ, իր երկար Սուլթա-
նութեան ժամանակ, 1298-1340, յայտնի
է պատմութենէն, բնականաւ քրիստոնէից
դէմ կատարած մասնաւոր հալածանքնե-
րով։ Էն-Նասր վերանորոգեց Օմարի և Հա-
քէմի աշխարհափի կանոնները, որ կը վե-
րաբերէին Քրիստոնէից և Հրէից տարագ-
րներու տարբերութեան, գաղտնելու համար
խորամանկէն, և քանզի կամ փակել տը-
ւաւ բոլոր եկեղեցիները։ Այդ հակաքրիս-
տոնական հալածանքները անարձապանդ
պիտի չմտային Ս. Երկրին մէջ, և Սուլ-
թանին զորմականները պիտի հետեւէին նոյն
ուղղութեան՝ սարսափի մատնելով երու-
սաղէմի հաւատացեալները։ Այդ պատճա-
ռաւ է որ Կրակցին իր յիշատակարաննե-
րուն մէջ չարունակ կը կրկնէ.

«... Բաց ժամանակ էր ամբարի.
Գոյով սեղիսն սեռուն գերի,
Աւերակ ելան բաւակի.
Անակնիւթ թէ ալ շինի.
Քրիստոնէից ազգ Եսայիսի
Անգարաց կոխան լինի...»

Ըստ պատմութեան Կրակցին, կ'ընէ թէ
Հայոց Առաջնորդը իրեններով, Սուլթա-
նին հալածանքներէն եղիպատուն խոյս ար-
ւած և տեղ մը պաշտօնաւմ էր. Սուլթա-
նին հրամանագրով, զինուորները երուսա-
ղէմ եկած և Առաջնորդը Կրակցին նման-
ցուցած էին, և քանի մը վանականներու
հետ Կրակցին տարած են եղիպատոս։ Նը-
մանօրինակ ուրիշ գեղք մ'ալ, 1172-ին
պատահած, կը յիշատակէ Աբուսահ Հայ
պատմագիրը. զուցէ պետական հարկա-
գրանքի մը տակ, ութսունամեայ պատ-
կանքի եկեղեցական մը, որ Հարա-Ջաւի-
լայի Հայոց Յովհ. Մկրտչի եկեղեցին և
վանքը լքելով, կ'ապաստանի երուսաղէմ,
բարի համբաւով մը կը վախճանի և կը
թաղուի վանքին մէջ։

5. — 1292-ին էր որ՝ Էլ-Աշրաֆ Սուլ-
թանը՝ 300 ուղտերու վրայ բեռնուած 600

ԿՐԱԿՑԻՆ
ՍՐՏԻՆ ՎԵՐՔԸ

թմրուկներու զօղանջիւ-
նոյն Աքան գրաւելէ
յետոյ, կ'արշաւէր Կի-
լիկիա և կործանարար
բարաններով կը քանդէր Հոռմկլայի եօթն-
պարիպեան բերդը և Հայոց Ստեփանոս
Կաթողիկոսը իր եկեղեցականներով գերի
կը տանէր եղիպատոս։ Հոռմկլայէն ետքը
եղիպատացիք սկսան յարձակիլ Կիլիկիոյ
վրայ, որ հետզհետէ աւերակ կը դառնար։
Արեւուտքի խոտուածներն խորեական
էին, և ի չուր կը թափուէր հայ արիւնը
Կիլիկիոյ գաղտնեւում վրայ։ Օշինի որդին՝
Լեոն եղիպատմանակ, Կրակցին իր զբաւ
յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ.

«... Եւ ի սոյն ժամանակի
է քաղաւոր Հայոց ազգի
եղիպատոսը բոս նստակի,
Ուղ Լեոն ամուսն կոչի,
Պննակ քաղիւ Տեառն Յիսուսի»:

Յիսուսի թագը կըող այս Լեոնը ծանօթ է
մեզի. բոլորանուէր լատինամոլ մը. ե-
ղիպատացոց հետ կնքուած դաշինքները ան-
խոհեմ գրծող մը։ Առանց նկատի առնե-
լու Էլ-Աշրաֆի և մանաւանդ Էն-Նասրի
անկող ոյժերը, իր խոտուածն հակառակ,
ան շարունակ կը բանակէր Արեւուտքի
հետ և վստահ պապէն խոտուածուած երե-
ւակայական զումարներուն, կը զահալի-
թէր իր երկիրը, սպանութեամբ կը հե-
ռացնէր ազգային դատին պաշտպանները,
արքունիքը կը լեցնէր լատին կղերով և
խորհրդականներով, մինչ թշնամին կը զա-
նակէր Թաթարաց Թիմուրթաշին և Թուրք-

մէններու Արաման իշխանին հետ և անկողնակով մը կը յարձակէր Արեւմտաքի պատուարը եղող կիլիկիան քարուքանդ ընելու և մարելու երկրին բոլոր կենդանութիւնները աղետալի հետեանք ունեցաւ։ Ան՝ կասկած ներշնչած էր թէ Արեւմտեան պետութիւնք կիլիկիան և Ս. երկիրը ազատագրելու համար Արեւելք պիտի արշաւէին, և այսպէս ալ ամէն լողմ լուրեր տարածած էին։ Կրակցին ալ այս բոլոր լուրերը լսելով, կը զրկէր իր իշխանին մէջ։

«Անշտ ազգ Կամայի»
 Բառեան ի վերա երկիս Կիլիկիոյ,
 Եւ զամեն ի տու մուշկին սուսիւր,
 Եւ զայն ի Մարք վառեցին զերի,
 Եւ զիւն ի յեկին Եւսամի»։

Նոր Խաչակրութեան մը լուրը լսած էր Կրակցին։ Բայց ան շատ վատահ չէր Արեւմտաքի շինտորական այդ նոր ձեռնարկին, դատելով անոր ունեցած զէպքերէն, թէ և փափաքող մը որ իր հայրենիքը և Ս. Տեղիքը աշատուէին բռնութենէ, կ'ըսէ,

«... Բայց լսեցանք համբաւ բարի
 Թէ ձեռնազ ազգն շարժի»
 Վասն սեղանոց սեռանի,
 Եւսամ լինայ տար Բաղաի:
 Եւսամի թէ այս մեզ լինի,
 Ի մեր բեկեայ սիւսն կամայի...
 Բայց քոս զարմոցս որ դու զարմի,
 Զմ ի մնայ թէ այդ մեզ լինի,
 Բայց ամենայն ինչ կարելի
 Տեսնեմ Աստուծոյ իմ Յիսուսի»։

Այստի վրայ լուսամտերը սարսափեցուցած էին Կրակցին։ Հայրենիքին ենթարկուած աղէտները խորագոյն վէրք մը բացած էին անոր սրտին մէջ, խռոված էր հոգին, մանաւանդ երբ իր շրջապատը անյուսուածեան և վշտի մէջ կը տեսներ. ան իր յիշատակարանին վերջը կը յարէ. «Մի՛ կորաքի, ի չար խապրեոյս որ կու տան քե Սուշեսոյ շղայն րազուլ գաւառի ի վերայ Սուս կու երթայ, նա միտս խաւել է. իսկի չցիտեմ քե ինչ կու գրեմ... այլ որ իսկի միտքարից չունիմ յեղբարց կաւ յորդորոյ և եմ ամեն ընկերս Հոռնցի»...»։ Կիլիկիոյ աւերակներուն մէջ յորդորող կրակը կ'ալբէր մեր Կրակցիին սիրտը, մանաւանդ անոր համար որ այդ աւերումներն յառաջ եկած էին ոչ միայն հայրենիքի թշնամեաց դաշտոյ քնացղներէն, այլ նաեւ կրօնական ներքին պառակտումներէն, որոնց ինքն ալ պիտի չոհուէր։

6. — Կրակցին՝ իր 1335 ի յիշատակարանին մէջ, կ'արձանագրէ իրեն պատահած ցաւալի դէպք մը, որուն համառոտութիւնը կը գնէք հոս. Խաբերդցի Գրիգորիս առնուն անձ մը կ'երթայ Տէր Ճօսլին Ոսկե-

ւրնցիին ու կ'ըսէ թէ՛ Խաբերդցի Կարապետ փոխտփան (= երգեչոյ) ու քու ներսէս Կրակցին ուրախ և շորեքշարթի օրերը ասն չէն կատարէր. և Ս. Կարապետի տօնը չկատարեցին բաւ Հոռոմի. Տէր Ճօսլին, չար խորհրդակցին մտիկ ընելով, չորս արեղաներ կը զրկէ ներսէսին սենեակը, ուրկէ դուրս կը հանեն անոր զոյքերը և զիրքերը. դուր կը փակեն և բանալին կ'առնուն, կ'երթան Կարապետին տունը, անոր ունեցածներն ալ կ'առնուն և երկուքը կը տանին Վերի Վանքը, այսինքն Ս. Հրեշտակապետէն Ս. Յակոբ. ու կ'ըսեն թէ՛ ասոնք են որ չէն հնազանդիր Քաղկեդոնի ժողովին և կը նշովեն Լեւոնի Տոմարը. առաջ Կարապետը կը տանին դարպասը, և առանց հարցուփորձի վեղարը կ'առնուն և կը բանտարկեն. յետոյ ներսը կը տանին վերամբարձ, բայց ան կը ջանայ փախչիլ, վեղարը զլսէն կ'առնուն և զլիսբաց կը թողուն հրապարակի վրայ, և յետոյ կը տանին բանտելու իր բնկերին մօտ. և կ'որոշեն առաւել տանիլ յանուն Մէլէք նասրէին, չղթայալապ ընելու։ Չոր հրամանի անսաշտները՝ իրենք Լուդան կ'աղաչեն ու կ'աղատեն զանոնք։ Կրակցին այս պատմութենէն վերջ, լուսանցքի վրայ մանրիկ գրեթով կ'աւելցնէ, «Մի՛ կորաքի, զայլ աւելին չը կարցի գրել»։ Փափաքողքս այն յիշատակարանին ամբողջը կրնան տեսնել Մայր Յոսէֆ Մէլէք. Վէ՛նէ՛ւյ շոյ Զեմբէրց Մարտիրոսին Հատ. Բ. էջ 350։

Այս հետաքրքրական դէպքը պարզելէ առաջ, բռնիք թէ վերեւ յիշուած Խաբերդցի Կարապետ փոխտփան Ս. Հրեշտակապետի վանքին մէջ, 1332 ին Արեւելցի Վարդան պատրիարքի ժամանակ, ընդօրինակած է Մեկն. Կար. Թղթոց ձեռագիրը. որ կը մնայ այժմ Ս. Աթոռոյս Մատենադարանին մէջ (Թ. 299). Գրեւն ունի յիշատակարան մը, ուր ի շարս միաբանաց կ'ընդունի ներսէս վրդ. մը, հաւանաբար մեր Կրակցին։ Այս երկու գրադրողներուն ենթարկուած այս հալածանքը անտարակոյս հետեանքը կրնանք ներկատել այն ունիթորական շարժումներուն, որ այս միջոցին Պարսկահայոց սահմաններէն կը ծաւալէին Կիլիկիոյ կողմերը. ինչպէս վերեւ գրեցինք Լեւոն Ե. թագաւորը և կաթողիկոսը լատինականութեան միտած՝ կրօնական չիճումները բրած էին, հուկատակ եկեղեցականութեան մեծագոյն մասին և ժողովրդեան. փոխանդալ պետութիւնը կործանումէ փրկելու համար, կը կարծուէր թէ Արեւմտաքի հետ իրենց յարաբերութիւններն ու եկեղեցական չիճումները արժէք մը կրնային ունենալ. մինչ այդ միջոցներով աւելի կը փութացնէին պետութեան անկումը։ Ունիթորներ

ԴԱՍԻԱՆՍԻ
 ԽՆԴԻՐ ՍԵ

պապին մօտ չարախօսութիւններ բրած էին Հայոց եկեղեցւոյ նկատմամբ. պապը բացատրութիւններ կը պահանջէր կաթողիկոսէն, որպէս չի կրօնական չի՛նքումներու փոխարէն, կարենար զործադրել նիւթական և չինուորական օժանդակութեանց խոստումները, որոնք միայն երկրին թշնամին զրգուելին և երբեք իրականութիւն չդառնա: Կրակցին և Թարբերդցիին հալածանքի ենթարկուած օրերուն, Հայոց կաթողիկոսն էր Յակոբ Անաւարդէցին, քեռորդին Գրիգոր Անաւարդէցիին: Յակոբ իր ժօրեղբօր հօգովն անած լատին նաւով մէն էր. աւերելով միայն կր սասաւեր հայ ունիթորները, որոնք կը պրզուէին հայ ժողովուրդին հաւատքը. կաթողիկոսը սերտ յարաբերութեան մէջ էր լատին աշխարհին հետ. և զէպի Հոովմ ճամբորդութեամբ մէն սլ ամբապնդեց Հրոովմայ հետ իր կապերը: Պատմիչ մը կը գրէ թէ՝ Յակոբ ժողով մը գումարեց բոտ յանձնարարութեան պապին, և 1331ին, չրջարեակաւն մը գրեց բոյր Հայ եկեղեցիներուն, որպէս չի ունիթորները չհալածեն և արդէն չհանդիսանան պապին խոստացած նիւթական օժանդակութիւնները ձեռք բերելու համար (Չամչ. Բ. էջ 328): Կաթողիկոսական այս չրջարեակաւնը անտարակոյս, ամենէն առաջ Սիւրի մօտաւորութեան պատճառաւ, երուսաղէմ հասած պիտի բլայ. և անխուսափելիօրէն առիթ խօսքի և վէճերու, ինչպէս ուրիշ տեղեր. բայց աստի, վերոյիշեալ երկու հալածեալ եկեղեցականաց համար, անմատօթ չէին Կրիկիոյ կրօնական խլրտումներու հետեանքով, կատարուած հալածանքները: Կրակցին իր երախտաւորաց շարքին մէջ, կը յիշէ Տէր Հոստանդին մը՝ որ հալածեալ վաճն սուրբ հարցն ուղիղ կամովն: Կրակցին և Թարբերդցին, իրք հմուտ եկեղեցական խնդրոց, անտարակոյս խիզախ եղանակաւ մը, հակառակ կ'արտայայտուէին այդ հակակեղեցական եղելութեանց: Նոյն միջոցներուն, Ս. Սթոուոյ պատրիարքն էր Յովհաննէս Ծօպին, Վարդան Արեւելցիին յաջորդը. Կրակցին իր երկու ձեռագիրներն անոր ժամանակ բնագործնակած էր, մին Ս. Հրեշտակապետ, և մյուսն ի Ս. Ստեփանոս: Սակայն, ո՞վ էր այդ Տէր Ծօպին Ոսկերլոյն, որուն հրամանաւ Ս. Հրեշտակապետէն Վերի վանքը (Ս. Յակոբ) կը բերուին այդ երկու արձէքաւոր վանականները, անարգանքով և խոշտանգումներով: Վարդան Արեւելցիին զօրղուրայից վերաբերմունքը յայտնի է Կրակցին եզրպոստ տարուելու զէպին առիթով. Յովհաննէս Ծօպինն ալ հակառակորդ մը չէնք կրնար նկատել, քանի որ չարախօսողներու խօսքին բնիմացքը ջոյց կուտայ

թէ Կրակցին մօտիկ վանական մըն էր Յովհաննէս Ծօպինի, որուն քրոջ Մարիամ-թագի արդիւնքովն բնագործնակած էր 1325ի ձառնարկը: Տէր Ծօպին Ոսկերլոյն, և թէ չընդունինք իբր Յովհաննէս Ծօպինի անձը, բայց չէնք կրնար բռնի թէ՛ հրապարակաւ կատարուած խոշտանգումներն անտեղեակ բլար Յովհաննէս Ծօպինը, քանի որ ցաւալի իրողութիւններ տեղի կ'ունենային միեւնոյն վանքին մէջ:

Մենք, իբր հաւանականութիւն, կը համարձակեմք հետեւեալ կերպով պարզել այս զէպը: Պատմութեանէ մենք զիտենք Ս. Սթոուոյ Մարգիս պատրիարքին, 1307 և 1309 թուականներուն Սիւրի և Աստուայի ժողովներուն կանոններուն հանդէպ բռնած ուղղութիւնը ու անոր ձեռնարկները, ինչպէս նաև անոր յաջորդներուն և Հայ Միարանութեան հայադաւան նախանձախնդրութիւնը, որուն կը վկայէ Ստեփանոս Օրբելեան. (Պատմ. հոր. Բ. էջ 194). Աստի կարելի չէ կասկածի ենթարկել Յովհաննէս Ծօպինի Հայ եկեղեցւոյ հանդէպ տածած հաւատքը: Եկատի առնելով Կրիկիոյ մէջ կատարուած քաղաքական և կրօնական եղելութիւնները և Կաթողիկոսական չրջարեակաւնին միտքը, ինչպէս նաև հայրենիքը և երուսաղէմը ազատելու համար շոր խաչակրութիւններ խանդավառող էջերն ու քարոզները, Պաղեստին և այլուր տարածուած յամառ զրոյցները, ինչպէս կը յիշէ Կրակցին ալ, և որոց մանրամասն նկարագրութիւնը կը կարդանք պատմագէտ Louis Brehierի գիրքին մէջ (*St. u. Eglise et l'Orient au Moyen Age. Les Croisades*, էջ 269-274). Կը մտածենք թէ ժամանակին վանական իշխանութիւնը, առանց չեղելու հաւատոյ ուղիղ կանոնէն և աւանդութիւններէն, քաղաքական հաւանական փոփոխութեանց առթիւ, անօրինական Ռուր տեղերու մէջ շտուժելու և Կրիկեան արքունի շահերը չփտանդելու բարի զիտումով, քաղաքագիտօրէն, խոհեմաբար ջանացած է ձեւով մը չափաւորութեան հրաւիրել այդ երկու կրակոտ վանականները. այս հրամանը զործադրողները սակայն, անձնականութեամբ, խնդիրը ծայրայեղութեան տարած են. բայց անոնց շտապօրէն ազատումը իսկ ջոյց կուտայ թէ իշխանութեան մտադրութիւնն էր պարզապէս չարել խիզախ արտայայտութիւններն, ճարտար եղանակաւ մը, պահպանելով հանդերձ Հայ եկեղեցւոյ անստերիւր վարդապետութիւնը և անոր ուղիղ կանոնները:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՆՍԻՆՈՒՆԻ